

16/1 Heroiskt med Palm och Pascal

– Eroica möter japansk kontrabas

Program

(ca 2 tim och 15 min inkl paus)

Kaija Saariaho Ciel d'hiver – 10 min

Joe Hisaishi Kontrabaskonsert – 29 min

Paus

Ludwig van Beethoven Symfoni nr 3 Eroica – 52 min

Medverkande

Helsingborgs Symfoniorkester

Solist Mattias Hanskov Palm, kontrabas

Dirigent Maxime Pascal

Kaija Saariaho (1952–2023): *Ciel d’hiver*

Kaija Saariaho var utan tvekan en av vår tids främsta och mest hyllade tonsättare. Hon föddes i Helsingfors, men flyttade i 30-årsåldern till Paris för studier och kom att bosätta sig i den franska huvudstaden för resten av sitt liv. Mycket av hennes musik hade elektroakustiska inslag och från tiden kring millennieskiftet började hon göra sig ett namn som operatonsättare. Hennes sista verk i denna genre, *Innocence* från 2020, kallades av New York Times för hennes mästerverk.

Orkesterverket *Ciel d’hiver* (Vinterhimmel) – som inleder kvällens konsert – är en ominstrumentation från 2013 av den andra av tre satser i det större orkesterverket Orion, som uruppfördes tio år tidigare. Mot vinterhimlens krispigt gnistrande fond hörs en solistisk piccolaflöjt, som snart lämnar över till violin, klarinett, oboe och sordinerad trumpet. Efter musikens kulmen får pianot en framträdande roll och verket tonar ut i kylig stillhet.

Joe Hisaishi (f. 1950): *Kontrabaskonsert*

Den japanske tonsättaren, dirigenten och pianisten Joe Hisaishi har bland mycket annat gjort sig känd för sitt samarbete med animatören och mangakonstnären Miyazaki, han har skrivit musiken till alla utom en av Miyazakis många filmer.

Hans tonspråk rör sig över ett brett spektrum, han utforskar stilar som minimalism, elektronmusik och såväl västerländsk som japansk konstmusik, och han är mästertlig på att kombinera olika stilar till något enhetligt och helgjutet. Något som kan ge lyssnaren vitt skilda associationer. Som ett exempel kan nämnas kontrabaskonsertens andra sats, där det såklart inte råder något tvivel om att tonsättaren vill belysa och utforska soloinstrumentets traditionella roll i jazzgenren. Men samma musik – satsens inledande takter – fick vår solist att associera klarinetten och valthornets melodirörelser till Schönbergs *Pierrot Lunaire*, medan kvällens dirigent tyckte sig höra solistens ”walking bass” referera till den inledande basgången i Stravinskys *Eldfågeln*.

Kontrabaskonserten var ett beställningsverk som komponerades under sommarhalvåret 2015 och uruppfördes vid en tevesänd konsert med Yomiyuri Nippon Symphony Orchestra med orkesterns solobassist Shigeru Ishikawa som solist och tonsättaren själv som dirigent.

Hisaishi berättar förresten själv att han inför uppgiften att komponera konserten, bestämde sig för att köpa en egen bas. Han övade under en period 15-30 minuter per dag för att på riktigt bekanta sig med instrumentets klang.

Ludwig van Beethoven

Ludwig van Beethoven (1770–1827):

Symfoni nr 3 Ess-dur "Eroica"

Beethovens tredje symfoni är tveklöst en av de viktigaste och mest storslagna symfonier som någonsin skrivits. Den tillkom efter ett krisår i den 32-årige tonsättarens liv. Ställd inför tilltagande och oåterkallelig dövhet och plågad av depression skrev han det så kallade Heiligenstadt-testamentet. Detta brev, adresserat till hans bröder men aldrig sänt, upptäcktes efter hans död. Brevet visar att Beethoven övervägde självmord, men också att han valde hjältemod före feghet: ”Det enda som höll mig tillbaka var min konst.” Senare talar han om en ny väg: ”Jag är inte nöjd med de verk jag hittills skrivit. Hädanefter skall jag välja en ny väg.” Ett år senare visar Eroican att han slagit in på denna

nya väg. Efter några privata genomspelningar i Prins Lobkowitz palats i Wien under år 1804, uruppfördes symfonin offentligt på Theater an der Wien den 7 april 1805. Det var kvällen då Beethoven för första gången visade världen sitt fullt utvecklade skapargeni.

Många av de första åhörarna tyckte att den första satsen lät som en batalj, och den andra var definitivt en sorgmarsch. Finalen däremot tycks ha förbryllat premiärpubliken. Vad kunde den tänkas handla om? Faktum är att finalens huvudtema är hämtat från en blygsam kontradans, en av ett dussin som Beethoven hade skrivit i en hast några år tidigare och som han även använt i finalen till baletten *Prometheus*. Vad som särskilt tilltalade Beethoven med denna enkla dansform var att den inte tog hänsyn till några som helst klasskillnader eller sociala barriärer. Vem som helst kunde delta i en kontradans. Sida vid sida dansade kungligheter med fattiga, tjänare med adelsmän. Detta var helt i samklang med Beethovens instinktiva tro på den franska revolutionens valspråk frihet, jämlikhet, broderskap och hans intresse för Napoleon (1769–1821). Beethoven var en stor beundrare av Napoleon, outsidersn (från ön Korsika) av relativt ringa börd som hade blivit primus inter pares ("den främste bland jämlingar") i den franska härskarklassen tack vare sin skicklighet som militär, politiker och konstitutionell reformator. Beethoven kallade ursprungligen symfonin för *Bonaparte*, ända tills han hörde om fransmannens beslut att utropa sig själv till kejsare. Episoden då den vredgade kompositören rev bort ordet Bonaparte från symfonins titelsida är välkänd: "Så inte heller han är något mer än en vanlig man. Nu kommer även han att trampa på alla mänskliga rättigheter och bara ge efter för sin egen ärelystnad; han kommer att sätta sig själv över alla andra och bli en tyrann!" Titeln ändrades till *Sinfonia Eroica*, med en undertitel: *per festeggiare il sovvenire di un grand Uomo* ("för att fira minnet av en stor man").

Utan tvekan drog Beethoven paralleller mellan sig själv och Napoleon. De var i princip jämngamla, immigranter som strävade mot en ledande ställning i sina nya länder, drivna av de högsta ideal, orädda då de mötte motstånd. Den ene ledde stormningen genom försvarselden och över bron vid Arcole, den andre gick i spetsen för ett konstnärligt avantgarde. Att det är fullt möjligt att Beethoven såg saker och ting på detta vis bekräftas av en kommentar han fällde om Napoleon år 1806: "Det är synd att jag inte förstår mig på krigskonsten lika väl som tonkonsten. Jag skulle ha krossat honom!" Så vitt vi vet hade Beethoven aldrig någon direktkontakt med kejsaren, men indirekt gjorde familjen Bonaparte honom faktiskt en stor tjänst. År 1808 erbjöds Beethoven en tjänst i Kassel hos Napoleons bror Jérôme, kung av Westfalen. Detta föranledde tre av Beethovens beundrare (Prins Lobkowitz var en av dem) att ordna fram ett årligt anslag och försäkra sig om att han stannade i Wien. I och med att de tvingades be honom att stanna lyckades Beethoven i livet såväl som i konsten att störta den gamla relationen mellan herrskap och tjänstefolk över ända.

Uruppförandet av Eroican var ännu en händelse som rubbade denna maktstruktur. Före Eroican hade symfonier haft för avsikt att vara uppbyggliga, underhållande och medryckande, inte att utmana eller oroa. Eroican utsatte sina åhörare för en lång rad kompositoriska överraskningar, vilka manifesterade en helt ny estetik. Det är därför knappast överraskande att publikfavoriten denna premiärkväll inte blev Eroican utan en annan symfoni på programmet, av Anton Eberl. Eroican hade olyckligt nog placerats som sista nummer på ett långt konsertprogram. Publiken blev förvirrad och uttråkad av den och de flesta lyssnarnas första reaktion var att beklaga sig över dess längd. (Den är ungefär dubbelt så lång som de flesta tidigare symfonier.) ”Jag betalar ännu en Kreuzer om det bara kunde ta slut!” ropade en åhörare under uruppförandet.

Efter att närmare ha bekantat sig med verket visade kritikerna prov på en enorm uppfinningsrikedom i sina försök att förklara symfonins drama och intensitet i uttrycket. Litteraturen bjöd på användbara paralleller – inte minst den antika grekiska. En skribent myntade uttrycket ”symfonisk dikt” för Eroican, en annan jämförde den med Friedrich Schillers aktuella pjästrilogi *Wallenstein*, vilket Beethoven utan tvekan gillade, då han högtaktade Schiller. Inte så få kritiker gav Eroican den allra högsta ärebetygelsen genom att likna den vid en episk dikt. Många ansåg att nyckeln till denna symfoniska epik stod att finna i den tjuogoandra och tjugotredje sången i *Illiaden*. Akilles, grekernas hjälte, får ett raseriutbrott efter att Patroklos tagits av daga av den trojanske kämpen Hektor. Akilles dräper Hektor (första satsen), begraver Patroklos (sats två) och låter sina krigare tävla mot varandra för att hedra hans minne (tredje satsen). Det är möjligt att Beethoven gav ett tyst medgivande till denna homeriska tolkning då han uttalade sig uppskattande om en berlinsk musiktidskrift, kort efter att den publicerat en dylik analys.

”Förklaringar” kan dock knappast mer än ett par kryckor hjälpa oss att halta fram mot full förståelse av denna musik. Samtidigt som han funnit sin nya väg hade Beethoven lärt sig att vara självisk: inga karaktärer ur grekiska myter eller epos och ännu mindre någon liten fransk general får diktera villkoren på hans arena. Om där finns ett budskap att uttyda så ligger det kanske i Beethovens förkärlek för den där anspråkslösa kontradansen: konsten gör oss fria, jämlika, förbrödrade, odödliga, hjältemodiga. Och varför inte backa ett steg och se dessa ”förklaringar” för vad de är: försök att med hjälp av analogier och analyser uttrycka ett musikaliskt mästerverks obeskrivliga kvaliteter. Eroican är en symfoni, inte en berättelse; den handlar inte om Akilles, Prometheus, Napoleon eller ens om Beethoven själv. Om han hade kunnat uttrycka sitt budskap i ord hade han varit en Shakespeare. Eller som Mendelssohn påminde oss: ”De tankar som uttrycks ... genom musik ... är inte för obestämda för att kunna uttryckas i ord, de är tvärtom alltför bestämda.”

Om Saariaho och Hisaishi: Mats Persson

Om Beethoven: Andrew Manze, övers. Mats Persson

Maxime Pascal är en framstående fransk dirigent och musikalisk ledare, känd för sitt fokus på innovativa och nyskapande projekt. Efter studier i komposition och orkestrering i Paris grundade han, tillsammans med ett antal vänner, den genreöverskridande ensemblen Le Balcon med målet att skapa publikupplevelser där ljud och visuella element kompletterar musiken. Med Le Balcon genomförde han bland annat det ambitiösa sjuåriga projektet att framföra Karlheinz Stockhausens 29 timmar långa opera Licht i sin helhet. Pascal är en återkommande gäst på den prestigefyllda Salzburg-festivalen och mottog 2023 utmärkelsen ”Best Production” vid International Opera Awards för sin tolkning av Martinůs The Greek Passion, där han dirigerade Wienerfilharmonikerna. Han har samarbetat med ledande orkestrar och operahus världen över, däribland Tokyo Philharmonic Orchestra, Orchestre National de France och Royal Opera House. 2019 dirigerade han ett hyllat framträdande vid BBC Proms med Berlioz L’Enfance du Christ. I augusti 2024 tillträdde Maxime Pascal som chefsdirigent för Helsingborgs Symfoniorkester. Han blir från nästa säsong även förste gästdirigent vid Deutsche Oper Berlin – ett av världens mest prestigefyllda operahus.

Maxime Pascal, dirigent

Mattias Hanskov Palm, kontrabas

Sedan 2017 har **Mattias Hanskov Palm** varit anställd som kontrabas stämledare i Helsingborgs Symfoniorkester, där även hans pappa, Lennart Palm, spelat i violasektionen i 42 år. Mattias älskar musik, men han har även stor kärlek till film och datorspel. Mattias har spelat in kontrabas till svenska datorspelet Valheim, en personlig highlight, där sfärerna kunde kombineras.

Kontrabas och solist är två ord som sällan kombineras, men just på grund av kontrabasens liv i ackompanjemangets tecken är det ett sällsynt nöje när basen får träda fram och bjuda på ett annorlunda musikperspektiv.

Som solist har Mattias vunnit Polstjärnepriset 2009, och Öresunds solisttävlingen, och har varit solist med Helsingborgs Symfoniorkester, Lunds Stadsorkester och Baden-Baden Philharmonic Orchestra.